

k výhodám přiměřené sociální záchrané sítě a sociálního pojištění?

- Jaké změny bude nezbytné udělat ve vzdělávací politice upravující tyto oblasti?"

Mařík Vladimír a kol.: c. d., část 8.3 – klíčová témata, s. 179–180.

Znovu k dopadům koronavirové pandemie: jak velký vliv budou podle vás mít na procesy, o kterých hovoříme?

Určitě velkou, ale jak pro koho. Nicméně – jako všechny jiné krize – i ta koronavirová řadu věcí urychlí, jiné zkomplikuje.

Nepochybně všechny zasažené státy – byť v různé míře podle zvoleného přístupu při čelení koronaviru, robustnosti svých zdravotnických systémů atd. – usilovně hledají metody a nástroje, jak její celkové dopady na psychiku domácností či na makroekonomická data co nejvíce utlumit. Není zde prostor na detailnější argumentaci, krize ještě zdaleka neskončila, ale již nyní je zřejmé, že řada právě teď seriózně diskutovaných opatření by byla ještě před necelým rokem považována za blouznění. Třeba navrhnout Parlamentu ČR zvýšit beztak vysoký český rozpočtový schodek dvanáctapůlkrát či – pro změnu v podání politických lídrů Evropské unie – totálně a na dlouhá desetiletí kapitulovat před globálními finančními trhy v důsledku žádosti o úvěr 750 miliard euro. Děsí mě zrychlující se frekvence podobných nápadů, které jistě budou mít dramatické dopady minimálně na další dvě generace.

Jedním z častých postupů například mediálního mainstreamu je to, že se místo hlubších analýz krizí rychle přechází k optimistickým tezím o tom, že třeba právě i koronakrizí na druhé straně nabízí také šance...

Ale ono na tom něco je, ovšem opět platí, že šance tu budou jen pro někoho. Například akcionáři té farmaceutické firmy, která jako první přijde na trh s prokazatelně účinnou vakcínou či dokonce antivirotikem vůči covidu-19, budou do smrti tvrdit, že se narodili na šťastné planetě. Jen nevím, co budou říkat ministři financí v těch zemích, které nemají nejmenší šanci tyto anticovidové dostihy vyhrát či se aspoň zúčastnit a budou muset uvolnit ze svých rozpočtů nemalé peníze na import léků. A to samozřejmě neplatí jen o farmacii, ale obecně.

Začínám pochybovat, že dobře rozumíme demokratičnosti rčení, že „šťěstí přeje připraveným“. Zdá se mi, že reálně připraven je pouze ten, kdo již má robustní kapacity – lidské, finanční či v získání know-how – a je tudíž schopen v reálném čase na tento či podobný typ poptávky efektivně zareagovat. Ti ostatní v těsném sledu za ním, v jakési druhé lize, pak v lepším případě mohou s vítězi na globálním kolbišti snad jen tu a tam kooperovat jako subdávatelé, distributoři a podobně. Kousek štěstíčka tak možná případně i jim, ovšem jen v případě rozvahovavosti lídra.

Není to až příliš pesimistické?

Ani ne. Právě koronakrizí naznačila, jak překvapivé momenty nám může přinést etapa čtvrté průmyslové revoluce.

A v tomto směru a na základě toho, jak jsme krizi většinou zvládli, jsem naopak přesvědčený optimista. Opravdu si myslím, že nemalá část české populace pořád disponuje skvělou genetickou výbavou, byť málo rozvíjenou. Ale pokud by se jí podařilo transformovat do stavu, kdy „talent manažeři“ budou produkovat unikátní řešení a podaří se provozní zvládnutí těch řešení v dostatečně masivním rozsahu a ve významné části oborů i regionů s robustní zaměstnaností, pak nejspíš není důvod dělat si příliš těžkou hlavu ani ohledně čelení sociálně politickým výzvám Průmyslu 4.0.

Děkuji Vám za rozhovor.

Petr Šafařík

Ing. Jaroslav Šulc, CSc.

(sulc.jarek@volny.cz) pracoval téměř dvě desetiletí v ústředních orgánech státní správy České republiky (FSÚ, FMSP a MF ČR), souběžně působil na VŠE a poté na VŠFS, v 90. letech byl ekonomickým ředitelem tehdy největšího penzijního fondu. V posledních deseti letech byl ekonomickým poradcem předsedů ČMKOS, premiéra a předsedy Senátu. Nyní je v důchodu. Zabývá se především sociálními aspekty makroekonomického vývoje.

PhDr. Petr Šafařík

(petr.safarik@vupsv.cz) je šéfredaktorem časopisu Fórum sociální politiky.

Slepé skvrny: O chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti

Jan Keller

Prokop, Daniel: Slepé skvrny: o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti. Brno: Host, 2020, 278 stran; druhé, rozšířené vydání, ISBN 978-80-275-0308-7.

Recenze hodnocenou knihu na jednu stranu chválí za přehlednost a srozumitelnost, s níž pojednává o tématech, která jsou dobře známa mezi sociology, ale kupříkladu politická scéna důležitost daných problémů nedoceňuje. Zejména jde o definice chudoby a o některé další jevy sociální nerovnosti. Na druhou stranu recenzent nachází v posuzované knize některé slabiny, a to například v pasážích věnovaných přístupu ke vzdělání nebo otevřenosti vůči migrantům. Za nejproblematičtější část označuje Jan Keller kapitulu o sociální stratifikaci české společnosti a mezi svými argumenty uvádí i srovnatelné poznatky ze zahraničí.

Pokud bychom měli ohodnotit knihu sociologických esejů Daniela Prokopa nazvanou Slepé skvrny na pětibodové škále od „velmi slabé“ po „velmi dobré“, patrně by si zasloužila příčku „dost dobré“.

Eseje pojednávají o řadě oblastí počínaje problematikou chudoby přes otázky vzdělávání až po jev zvaný populismus.

Autor patří k našim předním empirickým sociologům, je zručný ve vyhodnocování dat a dlouhé roky působí v oblasti výzkumu veřejného mínění. Díky tomu je každá ze sedmi kapitol knihy bohatě doprovázena čísly a údaji z pestré řady domácích i mezinárodních zdrojů. Velkou pozornost věnuje sociálním problémům a spolu se

svými kolegy je autorem řady odborně fundovaných návrhů, jak je zmírňovat.

Přehledně a srozumitelně rozebírá řadu věcí, které jsou sice v odborných kruzích známé, politici si je však nepřipouštějí. Patří sem například skutečnost, že **v naší zemi sice žije relativně málo lidí pod hranicí chudoby, o to více jich však přežívá těsně nad ní a jen**

několik stokorun měsíčně je zachraňuje před pádem do chudoby úředně uznané. Patří sem i jen zdánlivý paradox, který říká, že chudých je v České republice relativně tak málo proto, že jsme chudí všichni anebo téměř všichni. Patří sem konečně i zjištění, že míra nerovnosti je u nás sice papírově nízká, při zohlednění setrvalého růstu cen potravin, léků a bydlení však ve skutečnosti už delší dobu velmi strmě narůstá. **Stále více tak platí, že o tom, jak si člověk žije, rozhoduje vlastnictví bydlení více než běžné rozdíly v příjmech.**

Přes tyto jednoznačné přínosy, které jí zajišťují kladné body, však má kniha i problematické stránky, jež by zasloužily hlubší diskusi. Za jeden z typicky českých problémů Daniel Prokop považuje uzavřenost přístupu ke vzdělání, na kterou doplácí především potomci méně vzdělaných rodičů žijících často navíc v ekonomicky a sociálně slabších regionech. Problém to jistě je, není to však problém ryze český. Právě tak jako Češi z „lepších rodin“ chodí v Česku do lepších škol, právě to samé činí Britové, Němci či Francouzi. A ti z „nejlepších rodin“ posílají své potomky na střední školy, na které by nepustili děti autora ani jeho recenzenta. Stačí si k tomu přečíst příslušné studie manželů Pinçonových. **V cizině je segregace přístupu ke špičkovému vzdělání jen o něco rafinovanější než u nás.** Ve Francii mohou téměř všichni studovat na univerzitách, jejichž absolvování jim ovšem zaručuje stále méně. Ovšem absolvování některé z tzv. „velkých škol“ otevírá přístup k vysoce ceněným pozicím, a to jak v soukromém, tak ve veřejném sektoru. A toto dlouhé a náročné studium je rezervováno především pro potomky horních vrstev.

Také kapitola o migraci a toleranci vůči nově příchozím mohla vycházet i z jiných zdrojů než pouze ze zjišťování verbálních postojů. Jedna věc je zjišťovat názory dotazovaných v anketách a jiná analyzovat jejich skutečné chování. Francouzská sociologie opakovaně upozorňuje na to, že postoje k migrantům jsou tím vstřícnější, čím méně dotazovaným hrozí, že jim budou nově příchozí konkurovat na trhu práce, bydlet v jejich blízkosti a posílat děti do stejných škol jako oni. **Nejotevřenější vůči migrantům jsou v této zemi vrstvy, které se nejen vůči migrantům, ale i vůči řadovým Francouzům chovají nejuzavřeněji.**

V případě islámu navíc nejsou hlavní hrozbou atentáty, jakkoliv krvavé a brutální mohou být. Mnohem větší nebezpečí pro soudržnost společnosti se skrývá v postupném budování paralelních struktur.

Muslimové odhlašují své potomky z veřejných škol a zapisují je do soukromých náboženských škol, jejichž chod je financován z mimoevropských zdrojů. V zájmu boje proti delikvenci mladistvých provozují náboženskou indoktrinaci dětí od stále ranějšího věku.

Jejich kulturní sdružení, která jsou financována z veřejných peněz, vystupují

proti pravidlům laické společnosti a podporují integraci do islámských komunit. Zvnitřku svých komunit prosazují větší váhu svého

hlasu v okolním prostředí. Zároveň budují a upevňují paralelní systém sociální pomoci. Vůči sociálním pracovníkům hostitelské země vystupují v lepším případě uzavřeně, v případě horším agresivně. Sociální pracovníci pozorují, že jejich úlohu přejímá imám. Pod jeho vedením a opět při nejasném původu financování rozdělují islámské komunity svým chudším členům potraviny a zajišťují jim bydlení. **Muslimské komunity pomáhají i konvertitům, a to jak materiálně, když jim hrozí chudoba, tak i morálně, když žijí životní otřes, který je ke konverzi motivuje. To všechno jsou věci, které se anketním průzkumem dost dobře zkoumat nedají.**

Zde se dostáváme ke kapitole zabývající se populismem. Již v kapitole o vztahu k migrantům autor tvrdí, že populisté zneužívají postoje určité části veřejnosti. Zároveň uvádí, že populističtí politici vzhledem k migraci sami odmítavou atmosféru ve veřejnosti vytvářejí. Bylo by namístě v této věci jasněji vymezit úlohu nabídky a poptávky.

Autor přejímá poněkud nekriticky koncept „nového populismu“ Muddeho a Kriessiho. Ve skutečnosti je sporné, zda cílem nového populismu je přesunout pozornost od finančních zájmů ke kulturním válkám. Co by touto strategií sledovali levicovní populisté? Každý ze čtyř rysů nového populismu, které Daniel Prokop od zmíněných autorů přejímá, je v určitém ohledu problematický a žádný z nich neobjasňuje, proč má takzvaný nový populismus naprosto stejné rysy jako populismus klasický, jak ho známe z Ruska, Spojených států a Francie druhé poloviny 19. století.

Vrátíme-li se zpět k sociálním problémům, je třeba hodnocení knihy opět zvýšit. Příslušné eseje velice informovaně pojednávají o problematice exekucí, o zoufalé situaci v oblasti sociálního bydlení, o předražených ubytovnách, o utrpení samozvitelek včetně neplacení alimentů ze strany jejich bývalých partnerů a o nedostatečném ohodnocení žen obecně, o příliš drahé a nedostupné předškolní péči, o míře vyloučenosti Romů a opět o sociální segregaci v přístupu ke vzdělání. **V knize chybí snad jen porovnání, nakolik jsme ve všech těchto oblastech pokročili ve srovnání s minulým režimem. Takhle to vypadá, že se snad není čím chlubit.**

Přejdeme k nejproblematictější kapitole, kterou celá kniha začíná. Týká se sociální struktury naší společnosti. Zde Daniel

Prokop přebírá stratifikační schéma, jehož autorem je britský sociolog Mike Savage. Vzniklo tak, že k údajům o příjmové nerovnosti a nerovnosti majetku byl přidán rozměr sociálního a kulturního kapitálu, jimiž daný jedinec disponuje. Kulturní kapitál byl pro potřeby Česka zredukován na znalost angličtiny a schopnost pracovat s počítačem. Vzniklo tak sedm různých tříd, přičemž při neexistenci třídy horní bylo vytvářeno pět typů střední třídy. Zbytek společnosti, konkrétně 18 %, byl soustředěn do dolní strádající třídy.

Ziskáváme tak obraz České republiky, která je světovou rekordmankou, co se týče početnosti střední třídy. Ale více než 80 % populace si do středních vrstev nedovolí umístit sociologové v žádné jiné zemi na světě. To by mohla být dobrá zpráva, neboť koncept středních vrstev či středních tříd v celých dějinách sociologie sloužil jako důkaz homogenity společnosti, mizení třídních rozdílů, silné vzestupné sociální mobility a slibných perspektiv dalšího vývoje. Ve Spojených státech padesátých let 20. století to bylo dokonce vydáváno za důkaz nástupu beztřídní společnosti. Z toho všeho však nezůstává nic, podíváme-li se na složení našich středních vrstev. Do této kategorie jsou v recenzované knize řazeni jak ti, kdo jsou solidně zajištěni, tak také ti, kdo možná uspějí v budoucnu, ale i takoví, kteří stagnují, upadají a jsou zcela bez perspektivy. **V sociologii se kategorie středních vrstev či tříd používá jako argument proti tezím o polarizaci společnosti. Daniel Prokop tutéž kategorii používá jako rámec pro popis postupující polarizace společnosti a k zachycení prohlubujících se nerovností. Je to hodně zvláštní inovace.**

Knihou obsahuje návrhy na řešení. V oblasti stratifikace je důraz kladen na možnost vzestupu skrze posilování kulturního kapitálu v podobě znalosti angličtiny a ovládnutí počítačů. Tyto dovednosti prý umožní vzestup naprosto všem. **Tohle ale rozhodně žádná inovace není. V podstatě to kopíruje recept Roberta Reicha z jeho knihy Dílo národů, která vyšla už skoro před třiceti lety.** Americký ekonom a právník v ní vybízí všechny Američany, aby se stali symbolickými analytiky, kteří budou uplatňovat své schopnosti v globalizované ekonomice, zatímco na ostatní národy zbude vykonávání méně kvalifikované práce. Američanům se to zatím nepovedlo, pustí se do toho Češi?

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc. (jan.keller@osu.cz) je profesorem na Katedře zdravotně-sociálních studií Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity (Faculty of Social Studies, University of Ostrava), Československá 16, 702 00 Ostrava, Česká republika. Zaměřuje se na dějiny sociologie, sociologii organizace a na problematiku sociálního státu.